

(əvvəli ötən sayımızda)

Sumerlər Babilin cənubunda dəniz sahilində çay vadilərində məskunlaşdıqdan sonra onların dini inanclarında yeni etiqaq formaların təşəkkül tapdı. Onların şamanist dinləri tədricən samilərin dini inanclarının təməlini təşkil edən yeni bir forma kəsb etdi. (Hommel F. 1885, Səh. 253)

Hommel Oppert və Lenomantla birlikdə Turanizm nəzəriyyəsinin qəti əleyhdarı olan J.Halevinin sumer dilinə qarşı kəskin yazılarına elmi arqumentlərə əsaslanan tutarlı cavablar verərək yazırdı: "Fəratın vadisində məskunlaşaraq orda kanallar çəkən, mədəniyyətin əsasını qoyan, mixi yazını kəşf edənler samilər deyil, onlardan tamamilə fərqli mənşəyə və dilə malik bir xalq olansumerlərdir. Uzun illərdir ki, Parisli yəhudi əsli bilim adamı Halevi sumer dilinin canlı bir dil deyil, gizli bir şrift olduğu haqqında nəzəriyyə irəli sürmüşdür. Halevinin sumer dili haqqında gerçək olmayan nəzəriyyəsinə qarşı mən sadə faktlara əsaslanaraq sumer dilinin altay dilləri ilə qohumluğunu sübut edən delilləri bütün çıpaqlığı ilə ortaya qoyaraq sübut edirəm. Antropoloji tiplərinə görə samilərdən tamamilə fərqlənən Sumerlərin kəllə sümüyü uzunsov-dolixokefal, saçları qara, samilər isə yumrubaşlı braxikefal idilər". (Hommel F. 1885, Səh. 241-242)

Hommel fikrinə davam edərək yazırdı: "Beləliklə, biz Babilin şimalında e.q. IV minilliyin başlarında bir-biri ilə əlaqəsi olmayan iki xalq görürük. Bunlardan birincisi öz qanları və dilləri ilə Asiyada geniş yayılmış qədim türk altay tayfalarından ibarət olan Sumer və akkadlar. İkincisi bu əraziyə köçəri olaraq gələn Sami Babillər idi ki, onlar sumer mədəniyyətinə qovuşmuş və onu sonradan inkişaf etdirmişlər". (F.Hommel. 1885, Səh. 7)

F.Hommel dünyanın ən qədim mədəniyyəti olan sumer mədəniyyətinin yaradıcıları olan türklərin islam dinini qəbul etməklə ərəb sami mədəniyyətini mənimsəmələrini tarixin bir ironiyası hesab edərək yazırdı: "Sumerlər dünyada qədim mədəniyyəti yaratdıqları zaman onların qardaşları və əcdadları olan türk-tatarlar hələ də Asiyanın daxili çöllərində azad köçəri həyatı sürməkdə idilər. Türklərin Asiyadakı bu qədim qolu Orta əsrlərin başlarında sami ərəblərin islam mədəniyyətini qəbul etməklə ərəblərin türklərin azadlıq ruhunun simvolu olan qurda qalib gəlməsinə səbəb oldular. Ərəblərin islam dinini qəbul edən türk-tatarlar bilmirdilər ki, Babil mədəniyyətinin müəllimi vaxtilə məhz onların özləri olmuşlar. Qədim sumer mədəniyyəti

və digər şəhər kralları bu ünvanı daşıyırdılar. M.Şrader bu titulu "Kienqi və Akkadın kralı" kimi oxudu. Burda Kienqi Sumer adının ekvivalentidir. Lakin "kienqi" sözü akkadca məşhur sözdür və mənası ölkə deməkdir. Mənə elə gəlir ki, ölkə və dağ kimi tərcümə olunan Kienqi və Akkadsözləri arasındakı əlaqə əslində düzənlik və dağ şəklində olmalıdır, çünki kienqi sözü həmçinin düzənlik anlamında da işlədilir". (F.Lenormant. 1877, Səh. 233)

Ələsgər Siyablı

müxtəlif dialektlərində tanrı anlamındaki Dinqir, Dimmir vəTiher adları göstərilir". (The Cambridge Ancient History, 1970, Səh. 151)

Görkəmli türk bilim adamı Prof. Yusif Ziya Özer "Ariilər və Turanlılar" adlı əsərində sumerləri türk mənşəli olduqlarını, linqvistik və tarixi dəlillərlə sübut edir və Səmərqənd şəhərinin adındakı Samar sözünü Sumer sözü ilə əlaqələndirən Yusif Ziya türkce Tur və Ur sözlərinin göy-səma kimi izah edərək onları Tanrı adı ilə bağlı ən qədim türk tayfaları hesab edir. Tur adının Tanrı anlamı daşımalarını sübut edən amil tarixin ən qədim türk boylarından olan çuvaşların tanrını Tura adlandırmalarıdır. (Yusif Ziya Özer, 1932, Səh. 343)

Onun fikrincə Türklərin qədim

olan Suv-ər sözünün samiləşdirilərək Somar-Sumer şəklində irəlilənir. (İsmail Mizi-Ulu. 1993, Səh. IX)

Əbülfəz Elçibəy Tövratin qədim ərəb dilindəki əlyazmalarında adı Cumer şəklində ifadə olunan Sumerin Məccuc, Maday, Yavan, Tubal, Maşak və Tirasla birlikdə Yafəsin oğlu olduğunu yazıldığını qeyd edir. Onu da əlavə etməliyə ki, tarixi ədəbiyyatda Yafəsin digər bir adı Türk oğlandır. Bu fakt sübut edir ki, Cumer/Sumer öz qardaşları ilə birlikdə türkdillil xalqlara mənsub olmuşlar. Cumerin də Əşkənəz, Rifas və Tuqarma, daha dəqiq ifadə olunsu Turqama adlı oğulları olmuşdur. (Ə.Elçibəy. 2003, Səh. 28)

Bütün bu deyilənlərdən aydın olur ki, istər Sumer, istərsə də Subir adlarının kökündə Su kəlməsidurmaqdadır və sumerlərin və subirlərin eyni etnik kökə malik olduqlarını göstərir. "Sumeru" sami mənşəli akkadların özlərini Kienqir adlandıran Mesopotamiyanın güneyindəki sulu-bataqlıq ərazidə

Dünya tarixinin Turan dövrü

yətini yaratmış olan türklərin ərəblərin sami mədəniyyətini qəbul etmələri tarixin bir ironiyası idi. (F.Hommel. 1885, Səh. 7)

Babil dövründən Sumer ərazilərində koloniyalar şəklində məskunlaşan və sumerlərlə bir o qədər də qaynaq qırıq olmayan samilər

sonradan assurlar adı ilə e.q. 1800-ci ildə meydana çıxdılar. (Hommel F. 1885, Səh. 6)

Qədim Mesopotamiya dillərinin və tarixinin görkəmli mütəxəssisi olan Artur Uçnad yazır ki, sumer dili bir çox dillərlə müqayisə edilsə də, bu dilin türk dilləri ilə müqayisəsində F.Hommel in əldə etmiş olduğu nəticə ən inandırıcıdır.

Ümumiyyətlə, assurologiya əmində sumer dilinin ari və sami dillərinə aid edilməsi cəhdləri ciddi tənqidlərə məruz qalsa da, bu günə qədər Hommelin sumer dilini elmi linqvistik əsaslarla türk dillərinə aid etməsini təkzib etməyə heç bir ciddi bilim adamı cəsarət göstərməmişdir.

Sumer dilinin araşdırıcıları sumerlərin "kienqi" adını yalnız ölkə deyil, həmçinin düzənlik anlamında da izah edirdilər. Bu məsələni şərh edən F.Lenormant yazırdı ki, Xalday kralları "unqal Kienqi ki Akkad" ünvanı daşıyırdılar, bu Akkad və Sumer imperiyası krallarının daşdığı ən yüksək ünvan idi. Uruk

Digər bir assuroloq A.Spayserrin fikrinə görə "Kienqir" ideogramı danışıqda "Kemer" kimi ifadə olunurdu, sumerlər özlərini "kienqir" adlandırdılar. Samilər bu adı Semir və Sumer şəklində ifadə edirdilər. Sumerlər isə öz ölkələrini Kalam, yəni ölkə adlandırdılar. Lakin onun mənasını dəqiq müəyyən etmək mümkün olmamışdır, bu şəhər mənasında da ola bilər. (Spayserr A. 1930, Səh. 56)

İngiltərənin Oksford universitetinin qədim dünya tarixinə həsr etdiyi sambalı çoxcildlik əsərdə sumer dilinin mənşəyi məsələsinə münasibət bildirilərək yazılmışdır: "Sumer mədəniyyətinin aşkar edildiyi yüzil ərzində bütün araşdırma cəhdlərinə baxmayaraq, onların hər hansı bir xalqla qohumluq əlaqələrini müəyyən etmək mümkün olmamışdır. Avrasiyanın məlum olan dilləri içərisində onlara quruluş etibarlı ilə ən yaxın olanı çoxlu şəkildə malik türk dilləridir. Bu iki dil arasında bənzərliyi göstərən nümunə kimi əsasən türk dilindəki Tenqri adının sumer dilinin

Ur tayfası Sumerdə Ur və Uriq şəhər dövlətlərinin əsasını qoymuşlar. Urdun ölkəsinin adı da Ur tayfasının adından yaranmadır. Avropanın müxtəlif ölkələrində kökünü Ur sözünün təşkil etdiyi çoxlu yer adları mövcuddur.

İtil Bulqar tarixçisi Baxşi İman "Cafqar tarixi" adlı əsərində sumerləri etnik mənşə baxımından türklər olduğunu və Bulqar türklərinin bir hissəsinin 12 min il öncə Volqa-Uraldan Ön Asiyaya gələrək orda sumer xalqını meydana gətirdiklərini, bir hissəsinin isə sonradan köçübKiçik Asiyada yerləşmiş və türk xalqının kökünü təşkil etdiklərini və Volqa boyundakı Samar şəhərinin Sumerin bulqarca adı olduğunu yazır. (Baxşilman. 1993)

İsmail Mizi-Ulu prototürklər adlandırdığı Sumerlərin ilkin vətəninin kurqan mədəniyyətinin geniş yayıldığı Volqa və Yayık (Ural)çayları arası ərazilər olduğu və onların e.q. IV minilliyin sonu və III minilliyin əvvəllərində Ön Asiyaya köçərək yerləşdiklərini yazır. O Sumer adının əslində "çay xalqı" demək

məskunlaşmış xalqa verdikləri adıdır. Əgər biz Sumer adını akkad dilinin etimologiyası əsasında izah etsək, o akkad dilində iki tərkibdən ibarət olub Su-meruşəklində yazılır.

Osman Nedim Tuna sumer dilindəki Sumer etnoniminin kökünü təşkil edən "Su" sözünü su, sulu yer, bataqlıq kimi tərcümə edir. (Osman N.Tuna. 1997)

Sumer dili lüğətlərində etnonimin kökünü təşkil edən SU sözü-sumer dilində olduğu kimi türk dillərində də eyni ilə maye, su, toxum, rüşeym və soy anlamında izah edilir. (F.Delitzsch. 1913, Səh. 135-136)

Adın ikinci tərkib hissəsini təşkil edənMeru sözüisə akkad və ümumiyyətlə, sami dillərində ölkənin sakini, əhali, xalq, oğul anlamı daşıyır və Tur loqogramı ilə ifadə olunur. Beləliklə, Sumeru sözünün lüğəti mənası "Su xalqı" və ya əhali deməkdir. (F.Delitzsch. 1896, Səh. 390; D. Miller and M. Shipp. 1996, Səh. 73)

(ardı gələn sayımızda)